

Оцінка ресурсного потенціалу Криму для цілей спортивного туризму

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ
e-mail: okolotuh@ukr.net

Анотація. Статтю присвячено дослідженню важливої для видів активної рекреації, взагалі, та спортивного туризму, зокрема, категорії ресурсів, а саме – спортивних рекреаційно-туристських ресурсів. Здійснено оцінку ресурсно-туристського потенціалу Криму для цілей пішохідного, лижного, гірського, велосипедного, спелеологічного та вітрильного туризму, а також інших видів активної рекреації.

Ключові слова: спортивний туризм, спортивні рекреаційно-туристські ресурси, локальні перешкоди, протяжні перешкоди, категорія складності туристського походу.

Вступ

Для розвитку активних видів відпочинку й оздоровлення велике значення мають специфічні рекреаційні ресурси. Наявність та різноманітність таких ресурсів визначають набір видів рекреаційних занять. Одним із видів таких занять є рекреаційно-спортивні заняття, які спрямовані переважно на розвиток фізичних сил людини. Такі заняття відбуваються у природному середовищі, на свіжому повітрі і пов'язані з подоланням певних природних перешкод – прямовисних стрімких скель, крутих підйомів і спусків, порожистих гірських річок, складних підземних порожнин, важкопрохідних лісів, просто пересіченої місцевості тощо. Саме в їх подоланні і полягає визначальна мета цих занять. Головною метою таких занять, в першу чергу, є перемога над складними природними об'єктами чи явищами, а насамкінець, над самим собою.

Одним з видів активної рекреації є **спортивний туризм**, який висуває свої специфічні вимоги до всього комплексу рекреаційно-туристських ресурсів, в першу чергу, до природних. Тому можна стверджувати, що такий комплекс ресурсів доцільно виділити в окрему категорію – **спортивних рекреаційно-туристських ресурсів** [1].

Спортивний туризм користується в основному тими ж ресурсами, що й оздоровчий, але на відміну від останнього для нього особливо привабливими є не сприятливі та комфортні сторони цих ресурсів, а близькі до екстремальних, такі, що знаходяться на межі можливостей (для даної конкретної групи туристів) або близькі до неї. Так, наприклад, у гірських подорожах привабливим є важкопрохідний рельєф, в той же час ці подорожі здійснюються у найкомфортніший кліматичний період. В зимових подорожах і рельєф, і кліматичні умови суттєво відрізняються від інших видів рекреації. Таким чином визначальними ознаками складності (категорійності) туристсько-спортивного маршруту з будь-якого виду туризму є певні компоненти природного середовища, що в кінцевому випадку і визначають складність туристського походу.

Отже, **спортивний туризм** – це вид спорту по подоланню певного відрізка земної поверхні, який називається маршрутом. При цьому під «земною поверхнею» мається на увазі не тільки ґрунтова поверхня нашої планети, але й також кам'яна, водна, підземні порожнини. Під час проходження маршруту долаються різні специфічні природні перешкоди. Наприклад, лісові зарості, болота, пустелі – у пішохідному туризмі, гірські перевали та вершини – у гірському туризмі, річкові пороги – у водному туризмі, печери – у спелеологічному туризмі тощо. Спортивний туризм при цьому виступає як активний, часто екстремальний вид подорожей. Його сенс полягає у подоланні значних відстаней і різноманітних протяжних та локальних перешкод, що вимагає від туриста достатньої фізичної підготовки та володіння різними навичками – як техніки подолання перешкод так і виживання у складних природних та погодних умовах. На відміну від простих маршрутів, маршрути спортивних туристських походів класифікуються за рівнями (категоріями) складності. Ця складність визначається наявністю на шляху всіляких перешкод – скель, перевалів, вершин, каньйонів, річкових порогів та інших.

Спортивні рекреаційно-туристські ресурси мають визначальне значення для розвитку в Україні багатьох видів активної рекреації, які розвиваються на природних полігонах, узагалі, та спортивного туризму, зокрема. Територія держави має достатній ресурсно-туристський потенціал, а деякі групи ресурсів узагалі є унікальними для розвитку спортивного туризму у нашій країні. Значним ресурсно-туристським потенціалом володіє Крим. Маючи вигідне географічне положення і на теренах України, і на теренах Східної Європи, компакту територію, насичену різноманітними туристсько-рекреаційними ресурсами, додаткові можливості купально-пляжного відпочинку Крим приваблює значну кількість прихильників активного відпочинку. Аналіз популярності Кримського півострову для цілей спортивного туризму представлений картограмою на рис. 1.

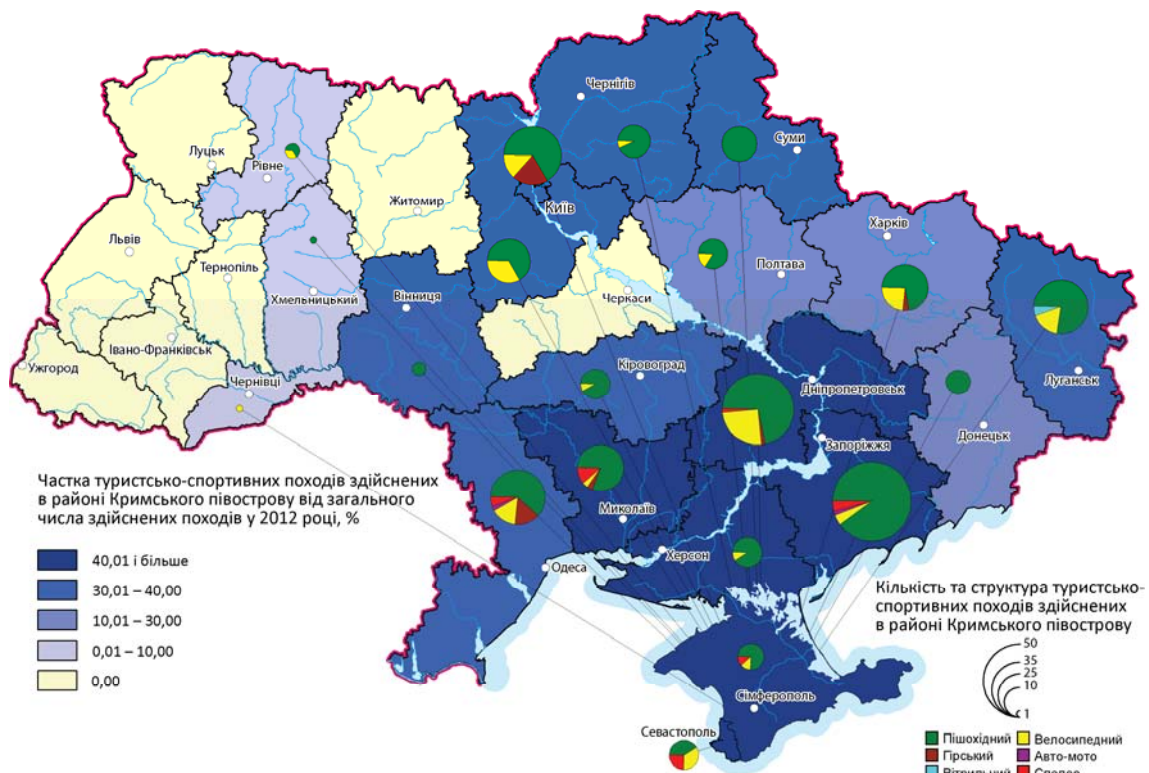

Рис. 1. Популярність Кримського півострову для цілей спортивного туризму

Аналіз загальної кількості здійснених у 2012 році туристсько-спортивних походів в розрізі регіонів України показує, що частка походів більше 40% притаманна Дніпропетровській, Запорізькій, Миколаївській, Херсонській областям та звісно ж АР Крим та м. Севастополю. Частку походів від 30 до 40% мають Одеська, Вінницька, Кіровоградська, Луганська, Сумська, Чернігівська, Київська області та м. Київ. Звісно, що західний регіон орієнтований, в першу чергу, на Українські Карпати. По Черкаській та Житомирській областях інформація відсутня. Користується популярністю Крим і серед зарубіжних туристських груп – з Росії, Молдови, Білорусі, країн Балтії.

В розрізі видів спортивного туризму найбільша кількість походів належить пішохідному туризму, далі – велосипедному, а потім вже – гірському, спелеологічному, вітрильному та автотуризму.

Отже, **актуальність** розробки даної теми впливає із недостатнього наукового обґрунтування спортивного туризму як соціально важливого напрямку рекреаційно-туристської діяльності, необхідності забезпечення теоретичними і практичними дослідженнями організацію і розвиток спортивного туризму у відповідності з вимогами сьогодення, розробки критеріїв оцінки ресурсного потенціалу, методичних положень та прогнозування розвитку спортивного туризму в світі, в нашій країні та в Криму.

Матеріали і методи

Дослідження туристсько-спортивного потенціалу Криму з точки зору географії туризму тільки розпочинаються. В цьому сенсі важливою є робота кримського географа, досвідченого туриста М.В.Закалдаєва «Пішки по Криму: Перевали Гірського Криму», у якій досліджені туристсько-спортивні можливості Кримських гір для цілей пішохідного та гірського туризму [2]. Спелеотуристські можливості Криму досліджував В.М.Дублянський [3]. Туристсько-спортивні ресурси України, загалом, та Криму, зокрема, досліджував один з авторів [1].

Кримський півострів, особливо його південна частина – гірський Крим, виступає унікальним полігоном для спортивного туризму, особливо для розвитку пішохідного, гірського, лижного, спелеологічного, велосипедного, вітрильного та автотуризму, скелелазіння, альпінізму в малих горах, каньйонінгу, каякінгу та інших видів активної рекреації. Туристсько-спортивні ресурси Кримського півострову відображені на рис. 2.

Доцільно розглянути спортивні рекреаційно-туристські ресурси Криму у розрізі туристсько-спортивного потенціалу України та у порівнянні з іншими туристськими регіонами (в першу чергу, – з Українськими Карпатами) у світлі основних вимог із визначених для спортивного туризму видів (табл. 1).

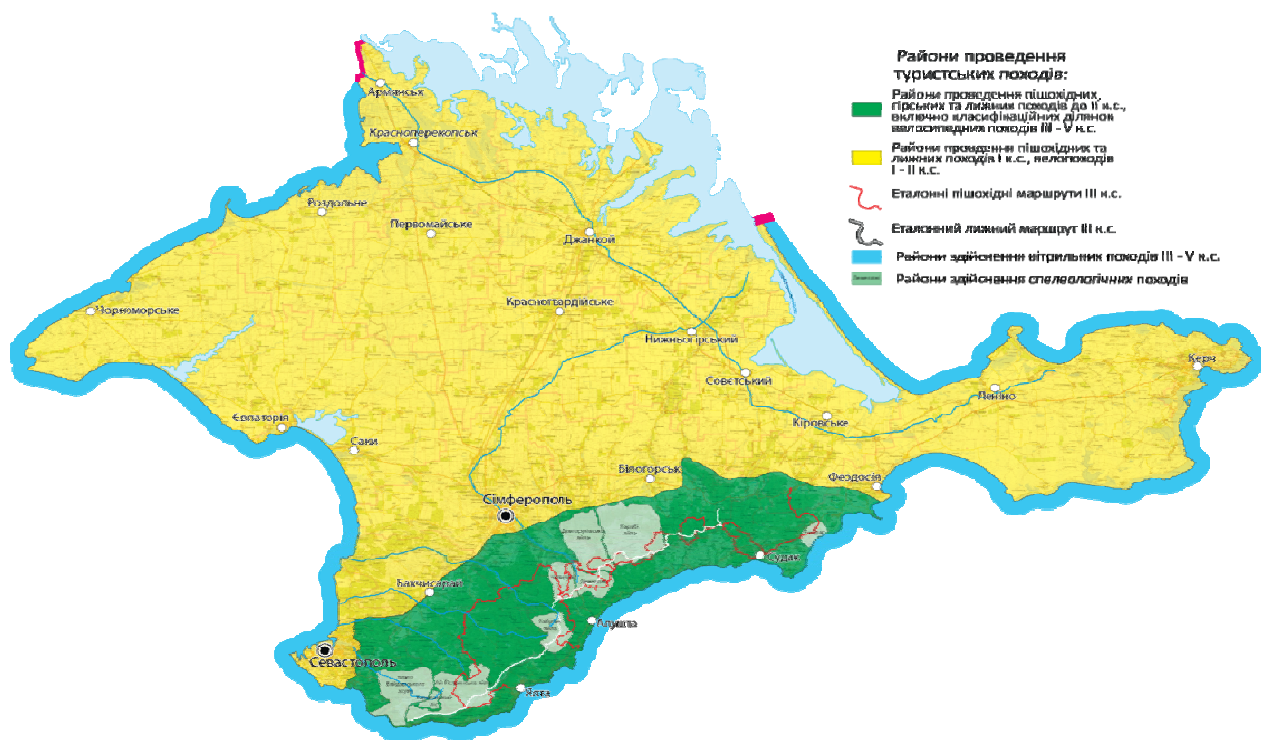

Рис.2. Туристсько-спортивні ресурси Кримського півострову

Таблиця 1.
Максимальні категорії складності туристсько-спортивних маршрутів України та її основних туристських районів (за даними Федерації спортивного туризму України, доповнена авторами)

Найменування районів	Види туризму							
	пішохідний	лижний	гірський	водний	велосипедний	спелео	автомото	вітрильний
Україна в цілому в т.ч.:	III (IV) ¹	IV (V) ¹	II (III) ¹	IV+	V	IV (V) ³	V*	V
Крим	III	II (III) ²	II (III) ¹	I	V	IV (V) ³	II	V
Українські Карпати	III (IV) ¹	IV (V) ¹	II (III) ¹	IV+	V	II	V*	-
інші райони	II	II ¹	-	III	II	III	II	II

¹ - за оцінками авторів

² - за умови сталого снігового покриву та оцінкою ЦМКК

³ - за оцінкою Федерації спортивного туризму АР Крим

* - для авто - II к.с., мото - V к.с.

+ - підвищена категорія складності

На сьогоднішній день категорія складності будь-якого туристського спортивного походу з будь-якого виду спортивного туризму по території України визначається шляхом порівняння його маршруту з класифікованими маршрутами, розробленими для даного регіону та переліками класифікованих локальних перешкод (вершин, перевалів, печер тощо). Технічна складність, різноманітність та характер перешкод у поході даної категорії складності повинні бути не нижчі, ніж для класифікованих маршрутів тієї ж категорії складності у даному районі.

Результати і обговорення

Розглянемо туристсько-спортивний потенціал Криму для різних видів спортивного туризму та активної рекреації.

Найбільш масовий вид туризму – **пішохідний туризм** – використовує дуже широкий спектр природних ресурсів. Це геоморфологічні, кліматичні, рослинні, ландшафтні ресурси тощо. Складність і різноманітність цих ресурсів (перешкод) у кінцевому результаті визначають категорію складності пішохідного походу.

Категорія складності пішохідного походу – це комплексне поняття, що відображає сукупність взаємопов'язаних між собою таких його параметрів – протяжності маршруту, його тривалості, локальних перешкод, протяжних перешкод, географічного показника району походу, автономності групи на маршруті, коефіцієнта перепаду висот. Під поняттям «пішохідна» перешкода розуміється не один будь-який вид перешкод, а сукупність локальних та протяжних перешкод, яка визначає ту чи іншу категорію складності маршруту.

Такі параметри пішохідного маршруту як *протяжність* і *тривалість* відіграють в основному роль орієнтовних меж.

Локальні перешкоди – це перешкоди, що вимагають при проходженні відповідного рівня технічної майстерності і, як правило, використання спеціального спорядження. На пішохідних маршрутах найбільш часто зустрічаються такі види локальних перешкод: перевал, вершина, траверс, каньйон, переправа. Кожній категорії складності маршруту відповідає певний набір локальних перешкод за видом, кількістю та категорією труднощі.

Максимальна трудність гірських *перевалів* на теренах України – 1Б категорія труднощі (к.тр.) – є лише у гірському Криму. Такими перевалами, за офіційною на сьогоднішній день оцінкою Федерації спортивного туризму України, є кулуар Хаосу (г. Півд. Демерджі, 1359 м), Холодний кулуар (г. Анггар-Бурун, 1527 м) та Південно-західний кулуар (г. Еклізі-Бурун, 1527 м). В Українських Карпатах 1А к.тр. оцінено лише перевал між вершинами г. Сивуля. На нашу думку, на цьому перелік категорійних перевалів не закінчиться і буде поповнюватися.

Першою серйозною спробою класифікації перевалів гірського Криму можна вважати роботу М.В. Закалдаєва «Пішки по Криму: Перевали Гірського Криму», у якій визначено більше 800 перевальних сідловин та кулуарів [2]. 155 перевальних сідловин та кулуарів визначені автором як категорійні – від 1А до 2Б к.тр. 2Б к.тр. оцінено 5 перевалів: Мшатка Зах. (Виделка), Замок Сх. (Ступінчастий), Ай-Петрі Зах., Бастіон, Геодезичний. 10 перевалів оцінені 2А к.тр., близько 40 – 1Б к.тр. Усі інші перевали оцінені 1А к.тр., ряд із них набувають категорійність узимку.

Гірські *вершини* у якості локальних перешкод традиційно включаються до пішохідних маршрутів у гірських районах. У гірському Криму категорією труднощі 1Б оцінено 3 вершини – г. Біла (Тай-Коба) (1253 м), г. Тирке (1283 м) та г. Парагельмен (857 м). Категорією труднощі 1А оцінено г. Ліваз-Кая (867 м).

Траверси гребенів також є традиційними локальними перешкодами для пішохідних маршрутів у гірських районах. Максимальна категорія труднощі траверсів для маршрутів на території України – 1А. Це можуть бути трав'яністі, обсіпні схили, ділянки легких скель, де потрібна індивідуальна страховка, схили уздовж гребеня 20-25°, довжиною не менше 2 км. Таким вимогам відповідають більшість хребтів Українських Карпат. Однак є траверсні ділянки і в гірському Криму – особливо в Східному Криму.

М.В. Закалдаєвим також зроблено спробу оцінити ряд траверсів у гірському Криму. Так 1Б к.тр. оцінені траверс гребеня від пер. Таш-Дувар до пер. Кок-Асан, траверс гребеня від пер. Алакат до пер. Чигинітра-Богаз, що у Східному Криму [2].

Каньйони та каньйоноподібні ділянки як локальні перешкоди характерні для гірського Криму. Це – Великий каньйон Криму, Чорноріченський каньйон, каньйони р. Узунджа, р. Донга, р. Алаки, струмка Ятлауз та ряд інших. Категорія труднощі вказаних перешкод – від некатегорійного до 1Б. Так М.В. Закалдаєвим 1Б к.тр. оцінено проходження каньйонів р. Узунджи та р. Алаки [2]. За нашими оцінками Чорноріченський каньйон можна класифікувати 2А к.тр. при проходженні каньйону низом та невикористанні обхідних стежок.

Протяжні перешкоди – це умовно виділені види перешкод, які, в першу чергу, характеризуються своєю протяжністю та витратами фізичних сил, що необхідні на їх подолання. На пішохідних маршрутах розрізняють такі основні види протяжних перешкод: рослинний покрив (від легкопрохідного лісу до стелюха), болота, осипи-морени, піски, снігові та льодові ділянки.

Кожній категорії складності маршруту відповідає свій характерний для неї набір протяжних перешкод за видом, категорією труднощі та довжиною ділянки.

Рослинний покрив як протяжна перешкода характерний для багатьох регіонів України. Складнопрохідні ділянки лісів, що характеризуються категорією труднощі 2А, зустрічаються в Українських Карпатах, на Поліссі, в гірському Криму.

Осипи та морени як протяжні перешкоди характерні тільки для гірських районів України. Для гірського Криму характерні осипи та курумники переважно гравітаційного походження. У більшості своїй вони зустрічаються на південному макросхилі Головної гряди. Особливо показовим є кулуар Хаосу на г. Південна Демерджі, утворений у результаті землетрусу та заповнений кількометровими брилами, класифікований як перевал 1Б к.тр.

Долання *снігових ділянок* у пішохідних походах можливе лише під час здійснення таких походів у період міжсезоння, коли у гірському Криму ще може зберігатися сніговий покрив глибиною 0,5-0,6 м і більше, подолання якого може оцінюватися 1А категорією труднощі.

Географічний показник району походу є одним з основних параметрів пішохідного маршруту, який відображає специфіку даного виду туризму та суттєво впливає на його категорію складності (табл. 2). В загальну експертну оцінку району подорожі входять, у першу чергу, характерні для нього погодні

умови (з урахуванням можливостей виникнення в них значних аномалій) та основні природні особливості, що пов'язані з виживанням групи в даному районі. До таких особливостей можна віднести відсутність води, лісу, захисних якостей місцевості, висотність району тощо.

Таблиця 2.

Географічний показник гірського Криму у порівнянні з іншими туристськими районами України для пішохідного туризму

№	Туристський район	Географічний показник, в балах	Максимальна категорія складності пішохідного маршруту
1	Гірський Крим	3	III
2	Українські Карпати	3	III
3	Північні райони України (Полісся)	2	II
4	Інші райони України	1	I

Таким чином, сукупність всіх вищезазначених параметрів і визначає максимальні категорії складності пішохідних туристських маршрутів для туристських районів України. Максимальні за складністю в Україні є пішохідні маршрути III категорії складності в Карпатах та Криму. М.В. Закалдаєвим, як експериментальний, розроблений маршрут IV категорії складності у гірському Криму, який включає різноманітні перешкоди – перевали, траверси, підйоми на вершини, проходження каньйонів.

При проведенні пішохідних туристських походів узимку треба враховувати, що в цей час тут виникають природні умови, які відповідають умовам більш складних у туристсько-спортивному відношенні районів. У цей період у горах Криму окремі ділянки (перевали, вершини) маршрутів за своїми туристсько-спортивними характеристиками можуть за складністю відповідати категорійним ділянкам, що вимагає переоцінки складності маршруту. Проведення зимових пішохідних походів має свої особливості, які у деяких випадках роблять такі походи більш складними і небезпечними, ніж аналогічні за категорією складності літні походи у високогір'ї (зимовий сніг значно відрізняється від літнього снігу високогір'я). Особливу увагу взимку та на початку весни слід приділяти вивченню лавинонебезпечних ділянок району походу. Незважаючи на близькість населених пунктів треба враховувати, що стан групи, яка перебуває на хребті чи яйлі, мало чим відрізняється від ситуації, коли група знаходиться за десятки кілометрів від житла.

Лижний туризм використовує практично такі ж природні ресурси, що і пішохідний туризм. Але відбувається це в зимовий період в оптимальні для здійснення лижного туристського походу строки. Оптимальні строки взимку – це сталий сніговий покрив, надійний лід на водних просторах, відносна постійність від'ємної температури, відсутність різких вітрів.

Клімат Кримських гір в зимовий період залежить від висоти місця над рівнем моря і змінюється від теплого з дуже м'якими зимами до прохолодного. Клімат яйл – прохолодний. Середня температура зимових місяців -4° , в окремі роки бувають зниження температури до -30° . Сніговий покрив буває значним і може триматися до 3-х місяців (з січня до березня). В горах Криму сходи лавин спостерігаються щорічно, однак періоди лавинної небезпеки менш тривалі, ніж, наприклад, у Карпатах.

Природні перешкоди, які зустрічаються в горах України (на схилах – глибокий розсипчастий сніг, лавинна небезпека, на хребтах – сильний вітер, твердий наст, або лід, різкі зміни погоди) обумовлюють особливі вимоги до туристів-лижників, які збираються провести тут спортивні походи. Групи, які здійснюють походи II і вище категорій складності, повинні бути готовими до ночівель на хребтах (яйлах) вище зони лісу – вміти поставити бівуак при сильному вітрі, будувати захисні стінки зі снігу.

Гірський Крим мав з лижного туризму максимально II категорію складності при умові сталого снігового покриву. Однак у лютому 2012 року туристською групою Київського національного університету (керівник – Триліс В.В.) був пройдений та захищений в Центральній маршрутно-кваліфікаційній комісії лижний маршрут III категорії складності: с. Земляничне - пер. Маски - г. Караул-тепе - г. Сах. Головка - ст. В. Кок-Асан - пер. Каллістон - пер. Мал. Ворота - пер. Вел. Ворота - Карабі-яйла - т/с. Су-Ат - Тирке-яйла - Демерджі-яйла - пер. Ангарський - г. Чатирдаг - поляна Узун-Алан - г. Коник - Бабуган-яйла - Гурзуфська яйла - г. Лопата - Ялтинська яйла - Ай-Петринська яйла - г. Спіради - г. Морчека - г. Куба-Кая - пер. Байдарські Ворота.

Гірський туризм на території України має обмежену ресурсну базу. Традиційно гірські походи проводиться в районах альпійських гір, що піднімаються вище снігової лінії і характеризуються комплексом льодовикових форм рельєфу (цирки, гострі гребені, шпильасті вершини тощо). Проведення гірських походів у горах альпійського типу полягає у проходженні визначеного маршруту за певний термін із подоланням категорійних перевалів.

Дивним на сьогоднішній день залишається той факт, що перевали України, і гірського Криму в тому числі, не отримали належної оцінки відповідної категорійності. У кінці 80-х років минулого століття був складений «Перелік перевалів середньогір'я СРСР», до якого увійшли перевали Хібін (абсолютна

висота 1191 м, перевали до 2А к.тр.), Уралу (1896 м, перевали до 2А к.тр.), гір Сибіру (2000-3000 м, перевали до 2Б к.тр.). Гірський Крим та Українські Карпати не потрапили до цього переліку лише з однієї причини – не були представлені відомості про категорійні перевали. Ми вже відзначили, що цей недолік взявся виправити відомий фахівець у спортивному туризмі М.В. Закалдаєв [2]. Складання переліку з більш ніж 800 перевалів є першою спробою упорядкування та систематизації перевалів гірського Криму. Необхідність такого переліку є нагальною, тому що з розпадом СРСР всі традиційні райони проведення гірських походів опинилися поза межами країни.

М.В. Закалдаєвим класифікація перевалів виконана на основі «Таблиці оцінки категорії трудности перевалів». Хоча його опоненти стверджують, що перевали гірського Криму не такі високі та складні як на Кавказі, Памірі чи Тянь-Шані. Це так, але перевали Криму можуть дати початковий досвід у підготовці туристів-гірників. Так один з піонерів гірського туризму та засновників класифікації перевалів Ю.В.Гранильщикова стверджував: «В Карпатах, Криму, на Уралі, в Саянах маршрути, що відповідають вимогам, які ставляться до гірських подорожей, на даний момент через недолік оціночних матеріалів відсутні. Однак це не виключає можливості наявності у цих та інших районах перешкод, що характерні для гірських подорожей, включаючи категорійні перевали» (*виділено авторами*) [4, с. 7]. При цьому необхідно відмітити, що автори класифікації перевалів відносять таку класифікацію на всі перевали без винятку, а не тільки на високогірні.

Крім того, супротивники класифікації перевалів гірського Криму стверджують, що далеко не всі перевали мають чітко виражені сідловини. Під визначенням «перевал» у гірському туризмі, на відміну від географічного визначення, розуміється шлях перетину гірського хребта чи його відрог з однієї долини у іншу. Перевал повинен бути логічно обґрунтованим та мати безпечний шлях руху. Перевальна точка може не співпадати з найнижчою точкою вододілу. З міркувань простоти та безпеки підйом на хребет може здійснюватися у будь-якій точці, далі після короткого траверсу – спуск з іншої точки хребта. Класифікуватися можуть траверси окремих протяжних ділянок гірських гребенів від одного перевалу до іншого через декілька вершин та перевалів. Частина, запропонованих М.В. Закалдаєвим до туристської класифікації перевалів Криму, – це кулуари скельних вершин. Ними прокладені класифіковані альпіністські маршрути. Приклади цьому – Східний і Західний кулуари г. Ай-Петрі, Південно-західний кулуар г. Еклізі-Бурун, кулуари г. Форос. Якщо їх проходити як перевали, тобто з долини в долину, а не як альпіністські сходження, то вони цілком можуть бути класифіковані як класичні перевали. Може бути класифікованою і зв'язка кулуарів, тобто підйом одним із них та спуск іншим. У даному випадку категорія трудности такої перешкоди оцінюється за сумарною складністю пройдених ділянок на спуск та підйом [2].

Важливе значення для проходження перевалів у гірському Криму має характеристика гірських порід, із яких складені гірські масиви. Крупними масивами рифогенних верхньоярських вапняків, а також конгломератами та піщаниками складені гори Кастропольсько-Форосько-Ласпинської групи, Судацько-Карадазького району, г. Ай-Петрі. Брекчієвидні вапняки зустрічаються в ущелині Беш-Коба на північно-східному схилі Чатирдазького масиву, хр. Кокія-Кала біля м. Айя. Вапняки, які залягають шарами, що вкрай ненадійні для забивання гаків, зустрічаються у районі Ялтинської та Бабуган-Яйли. Порооди таврійської серії, що лежать нижче потужної пачки вапняків, як на південному, так і на північному схилах (приблизно на висотах 400-600 м), завдяки своїй крихкості практично не можуть забезпечити надійність кріплення гаків та, відповідно, надійної страховки, так само як і конгломерати окремих масивів (перш за все масиву Півд. Демерджи). Внутрішня гряда, складена переважно масивами нумулітових та мшанкових вапняків, породою м'якою та вельми ненадійною, але всі перевали цієї гряди некатегорійні та гакової страховки не потребують.

Більшість перевалів гірського Криму (близько 650) є некатегорійними. Часто через них проходять стежки, ґрунтові і навіть асфальтовані дороги. Разом із тим М.В. Закалдаєвим 155 перевальних сідловин та кулуарів визначені як категорійні – від 1А до 2Б к.тр. Так, перевали 2Б к.тр. є визначальними навіть для гірських туристських походів IV категорії складності. Тому логічним є той факт, що М.В. Закалдаєвим розроблені 3 гірських маршрути III категорії складності по гірському Криму, які на сьогоднішній день можна розглядати як експериментальні.

Перелік перевалів складався М.В.Закалдаєвим на основі багаторічних особистих спостережень та подорожей по Криму, а також із використанням картографічного матеріалу масштабу 1:25000 та 1:50000. При складанні переліку автором збережені місцеві назви перевалів, а також назви, що прийняті у туристському середовищі. По деяких перевалах відсутні окремі відомості – вони ще чекають своїх підкорювачів. Категорія трудности М.В. Закалдаєвим дана окремо для літа та зими [2]. Однак слід враховувати, що календарна зима в Криму не завжди співпадає з дійсними умовами проходження, тому остаточна оцінка може бути встановлена після надання групою звіту, тобто за фактичними умовами проходження. При плануванні гірських походів по Криму слід пам'ятати, що погода у горах укр. мінлива, особливо узимку. З погіршенням погоди категорія трудности ряду перевалів зростає, особливо тих, які мають скельні ділянки. Зимом ускладнюється проходження перевалів кулуарного типу, що призводить до збільшення категорії трудности перевалів і, відповідно, пред'являє підвищені вимоги до учасників походів. При значному сніговому покриві ряд перевалів може бути лавинонебезпечними.

На думку авторів, навіть скептики не можуть заперечувати той факт, що у гірському Криму є категорійні перевали, які треба відносити до перевалів середньогір'я. Тому робота досвідченого фахівця М.В. Закалдаєва заслуговує на увагу і потребує подальших досліджень та офіційної оцінки Федерації спортивного туризму України.

Велосипедний туризм має достатні туристсько-спортивні можливості для розвитку на Україні та в Криму. В основу класифікації велотуристських маршрутів закладені більші у порівнянні з іншими видами туризму відстані та фактори бездоріжжя при переході від нескладних походів до складних. За основу визначення категорії складності велотуристських походів, як і в інших видах туризму, взято три показники – складність, протяжність та тривалість.

Основна частина маршрутів велопоходів високих категорій складності здійснюється в гірських районах Криму та Карпат, що вимагає від велотуриста значної фізичної підготовки, навичок з орієнтування на місцевості та подолання природних перешкод. Для маршрутів походів III, IV та V категорій складності в Кримських горах характерні важкопрохідні ділянки ґрунтових польових та лісових доріг, круті гірські стежки, перевали, затяжні підйоми та спуски, броди та інші природні перешкоди, а також незручне для велосипеда покриття доріг (бруківка, крупний щебінь тощо). В той же час цей район має густу сітку автомобільних доріг та населених пунктів. Відзначимо, що при цьому велосипедні туристські маршрути в Криму оцінені найвищою V категорію складності.

Автомобілістський туризм Криму обмежений маршрутами I та II категорії складності, як для автомобілів, так і для мотоциклів. Хоча для мотопоходів можливе використання гірських стежок та рух по яйлах з підвищенням категорійності таких маршрутів. Але тут гостро постануть питання охорони природи. При подорожах у Криму слід також враховувати обмеженість можливостей щодо організації стоянок та ночівель, особливо з транспортними засобами.

Спелеологічний туризм в Криму має достатню ресурсну базу. При тому, що в Криму нараховується майже 900 печер, 141 з них класифікована для спелеологічного туризму.

В юрських вапняках кримських гірських масивів Карабі-яйла, Довгоруківська яйла, Чатирдаг, Ай-Петринська яйла, Карадазький Ліс карстовими водами створені провалля у сотні метрів глибиною з підземними залами, річками, озерами та сифонами. Тут знаходиться найдовша печера України у вапняках – Кизил-коба (17,6 км), яка складається з 6 поверхів, та найглибша печера України – шахта Солдатська (517 м). Ці ж печери і є найскладнішими – печери Солдатська та Кизил-Коба (із сифоном) мають 4Б к.тр. Кілька печер мають 3Б к.тр. – Каскадна на Ай-Петринській яйлі, Альошина вода та Голубина на Довгоруківській яйлі. 5 печер мають 3А к. тр.

Відзначимо, що у Криму переважають вертикальні печери 1-2Б к.тр., є кілька змішаних печер 3А-4Б к.тр., що дозволяє проводити спелеопоходи до IV категорії складності включно. На думку федерації спортивного туризму АР Крим, у Криму є маршрут V категорії складності. Це маршрут – печери Голубина (3А к.тр.), (вертикальна) - Кизил-Коба (4Б к.тр.), (горизонтальна), («Кровава Мері» + Висячий Приток + «Клоака» + V обвальний зал) - Голубина (3Б к.тр.), (вертикальна), (Довгоруківська яйла).

В АР Крим затверджений «Перелік карстових порожнин, що дозволені для відвідування спелеологами та місць стоянок на карстових плато». Цей Перелік погоджений з Державним комітетом АР Крим по лісовому господарству. Таким чином, місця стоянок спелеотуристів у Кримських горах чітко визначені.

У **вітрильному туризмі**, який увійшов до спортивно-туристської класифікації лише у 2001 році, класифікуються маршрути, які проходяться на розбірних судах акваторіями водосховищ, озер, великих річок, у прибережній зоні морів і навіть океанів.

Вітрильний туризм має як свої особливості, так і риси подібності у порівнянні з іншими видами туризму. Однією із особливостей є те, що подорожі здійснюються на переважно саморобних за виготовленням та конструкцією розбірних вітрильних судах, що висуває до екіпажів підвищені вимоги щодо теоретичної підготовки із відповідного виду суднобудування та забезпечення конструктивних заходів безпеки суден, а також щодо практичних навичок з виготовлення надійного судна. Передумовою безпеки подорожей на вітрильних судах є надійність та морехідність судна. Надувні вітрильні катамарани, які при свіжому вітрі розвивають досить велику швидкість, повинні бути морехідні, надійні в експлуатації і розраховані на великі навантаження, що спричиняють тиск вітру на вітрила, а, головне, удари хвиль. Саме удари хвиль є найнебезпечнішим зовнішнім фактором впливу. Слід пам'ятати, що енергія удару хвилі збільшується у третьому ступені від відносної швидкості судна та хвилі.

Маршрути вітрильних походів від III до V категорії складності проводяться вже в прибережній зоні Азовського та Чорного морів.

Єдиний класифікований вид спортивного туризму – **водний туризм** – має в Криму обмежену ресурсну базу. При протяжності найпростішого водного маршруту I категорії складності від 150 км, такої довжини для сплаву по ній не має жодна річка Криму. Більшу протяжність має лише штучна водна артерія Криму – Північно-Кримський канал, що дозволяє проводити по ньому водні туристські походи I категорії складності.

Окрім вище розглянутих видів спортивного туризму, Крим має ресурсний потенціал для розвитку й інших видів активної рекреації та екстремального туризму. А це – альпінізм в малих горах,

скелелазіння, льодолазіння, каньйонінг, каякінг, маунтінбайкінг, параглейдінг, дайвінг, кінний туризм та інші.

Для розвитку видів гірської активної рекреації Крим має унікальні **скельні маршрути** найвищого рівня складності. За цим видом спортивних ресурсів наша країна входить до провідних країн у світі. Кримські гори обриваються на південь стрімкими скелями висотою більше 400 м, складеними з мармуровидного вапняку. Скелі монолітні та слабозруйновані. У Криму представлені всі 12 категорій складності скелелазних маршрутів – від найпростіших 1А до найскладніших 6Б, які проходяться на межі людських можливостей.

У гірському Криму нараховується 23 скельні масиви, стінки, окремі скелі, по яких прокладені категорійні маршрути. Більшість цих гороутворень розташовані на південному макросхилі Кримських гір, частина – у районі Великого Каньйону. Більшість маршрутів прокладені по Байдаро-Кастропольській стінці, яка простягнулася від пер. Байдарські Ворота до пер. Шайтан-Мердвен, а також на масивах гір Ай-Петрі, Парагельмен, Сокіл. Більшість кримських маршрутів обладнані шлямбурними гаками, мають зручні підвідні та спускові обхідні стежки.

Висновки

Таким чином, спортивні рекреаційно-туристські ресурси мають визначальне значення для розвитку в Україні та в Криму багатьох видів спортивного туризму та інших видів активної рекреації, які розвиваються на природних полігонах. Територія Кримського півострову має достатній ресурсно-туристський потенціал, а деякі групи ресурсів узагалі є унікальними як для розвитку спортивного туризму та близьких до нього видів спорту у нашій країні.

Література

1. Колотуха О.В. Спортивні рекреаційно-туристські ресурси України. / О.В.Колотуха. – К.: Федерація спортивного туризму України, 2006. – 208 с.
2. Закалдаев Н.В. Пешком по Крыму: Перевалы Горного Крыма. / Н.В.Закалдаев. – Вып. 2. – К.: Атика, 2005. – 260 с.
3. Дублянский В.Н. Пещеры Крыма. Научно-популярный очерк / В.Н.Дублянский. – Симферополь: Издательство «Таврия», 1977. – 128 с.
4. Гранильщикова Ю.В. Горный туризм. / Ю.В.Гранильщикова, С.Вейцман, В.Шимановский. – М.: ФиС, 1966. – 112 с.

Аннотация. А.В. Колотуха, И.А. Колотуха **Оценка ресурсного потенциала Крыма для целей спортивного туризма.** Статья посвящена исследованию важной для видов активной рекреации вообще и спортивного туризма в частности категории ресурсов, а именно - спортивных рекреационно-туристских ресурсов. Осуществлена оценка ресурсно-туристского потенциала Крыма для целей пешеходного, лыжного, горного, велосипедного, спелеологического и парусного туризма, а также других видов активной рекреации.

Ключевые слова: спортивный туризм, спортивные рекреационно-туристские ресурсы, локальные препятствия, протяженные препятствия, категория сложности туристского похода.

Abstract. O.Kolotukha, I.Kolotukha **Estimation of resource potential of Crimea for aims sports tourism.** The article is devoted to the important types of active recreation in general and tourism in particular sports categories of resources – namely, sports recreation-touristic resources. The estimation of the resource and tourism potential of Crimea for hiking, skiing, mountain, cycling, sailing and speleological tourism, as well as other kinds of active recreation.

Keywords: sports tourism, sports recreation-touristic resources, local obstacles, extended obstacles, degree of complexity of the tourist campaign.

Поступила в редакцию 20.01.2014 г.